

НАПРЯМ 2. СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Черба Віта Миколаївна

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення
та податкової політики*

Університету митної справи та фінансів

Павлюченко Анжела Олександрівна

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Університету митної справи та фінансів*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-324-1-15>

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

З початком військової агресії РФ проти України у 2014 році, потреба в соціальній роботі значно підвищилась через зростання кількості постраждалих громадян та появи нової категорії осіб, які були вимушені покинути свої домівки і переселитися в інші області країни. Такі особи потребують допомоги в забезпеченні житла, медичного обслуговування, психологічної підтримки, допомоги інтеграції та інших соціальних послуг. З цих причин, суб'єкти соціальної роботи відіграють дуже важливу роль у розв'язанні цих проблем і підтримці потерпілих громадян.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (стаття 1) визначає внутрішньо переміщену особу (ВПО) як громадянина України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув місце свого проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства,

масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

Згідно з даними УВКБ ООН, станом на 5 серпня 2014 року було нараховано вже приблизно 117 тисяч ВПО і кількість зростала з кожним місяцем. З початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року було відзначено істотне зростання ВПО. Наразі в Україні кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб становить понад 5 мільйонів осіб, а фактична кількість складає понад 7 мільйонів [2]. Важливо враховувати той факт, що серед ВПО велику частку осіб становлять соціально вразливі категорії населення, такі як: особи з інвалідністю, літні люди, самотні батьки, малозабезпечені тощо, і обставини переселення посилюють фактори ризику для них. Ці чинники викликають безліч викликів для системи соціального захисту в Україні та створюють шалене соціально-економічне навантаження на приймаючі громади, оскільки ресурси надання соціальних послуг для постраждалих осіб є обмеженими.

Науковці, що займаються питаннями соціальної роботи відокремили декілька основних форм надання соціальних послуг для осіб в групах ризику, в тому числі ВПО. Таким чином, існують класичні (формальні) та некласичні (неформальні) форми. Так, формальні форми соціальної роботи охоплюють усі види підтримки та широкий спектр соціальних послуг, а також загальні підходи, які використовуються для надання допомоги тим особам, які опинилися у складних життєвих обставинах, незалежно від конкретного виду проблем, що їх супроводжують. Для всіх груп населення, які є об'єктами соціальної роботи, зокрема для малозабезпечених, людей похилого віку, людей з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб, традиційні форми відображають державну соціальну допомогу та гарантований перелік соціальних послуг [3].

До нетрадиційних видів соціальної роботи віднесено специфічні для соціальної роботи технології реабілітації та адаптації окремих осіб, сімей або соціальних груп. Для діагностики та дослідження клієнта, його сім'ї та соціального оточення використовуються

психологічні та технологічні методи. Ці різновиди роботи також передбачають створення методик соціальної роботи, що базуються на терапевтичних підходах [там само]. Некласичні методи роботи орієнтовані на більш індивідуалізовані та адаптивні підходи до визначення та розв'язання потреб і проблем клієнтів. Ці методи доповнюють традиційні підходи до соціальної роботи і надають більше уваги конкретним ситуаціям та унікальним потребам ВПО. Останнім часом ці методики починають активніше використовуватися в соціальній роботі з вимушеними переселенцями.

Необхідність врахування філософії розвитку системи соціальної інтеграції для вразливих категорій населення є ще одним викликом для сфери соціальної роботи. Серед вимушених переселенців, як показують дослідження, нерідко простежується тенденція до споживацького мислення та специфічних ціннісних орієнтирів. З цієї причини важливо підкреслити, що професійна соціальна підтримка для вразливих груп населення повинна ґрунтуватися на нових принципах, відмінних від традиційного патерналістського підходу та враховувати унікальні потреби таких осіб. Тобто, існує необхідність використання більш адаптивних та індивідуально орієнтованих методів у роботі з вразливими групами, в тому числі ВПО, з метою залучення до прийняття рішень та самодостатнього розвитку і до уникнення подальшої їх залежності від допомоги соціальних працівників чи волонтерів.

Проведений аналіз наукової літератури та практичний досвід взаємодії з вказаною категорією населення дозволяють визначити первинні потреби серед ВПО, які можна поділити на три основні категорії. До першої відносимо матеріальні потреби, а саме: житло, продукти харчування, засоби гігієни, одяг та взуття, медикаменти, побутові речі. До другої категорії належать соціальні потреби: допомога у працевлаштуванні та навчанні, допомога у соціальній адаптації та психологічна допомога, доступ до медичних послуг. Третя категорія стосується юридичних потреб: допомога у відновленні документів та захисті своїх прав. Важливо зазначити, що переміщені особи мають індивідуальні потреби, різний фінансовий

та психологічний стан, деякі потребують переважно матеріальної підтримки, інші соціальної та психологічної. До того ж, з часом ці потреби можуть змінюватись. З цих причин, в рамках класичних форм соціальної роботи, соціальні працівники, волонтери та громадські активісти надають низку послуг та організують необхідні заходи для розв'язання визначених проблем, зокрема надають гуманітарну допомогу, консультування, пошук короткострокового житла та інші.

Прикладом інноваційного методу проведення соціальної роботи у діяльності вітчизняних територіальних центрів надання соціальних послуг сьогодні є здійснення оцінювання потреб клієнтів і складання індивідуальних планів. Однак, ця практика ще не переросла у повноцінний кейс-менеджмент, оскільки діяльність центрів обмежується наданням чітко визначеного переліку соціальних послуг і більше орієнтована на потреби груп, ніж на потреби окремих осіб. Крім того, для повноцінного впровадження кейс-менеджменту необхідна професійна підготовка кваліфікованих спеціалістів, але наразі це є досить складним завданням [4]. Проте впровадження практик кейс-менеджменту відкриє можливість не лише допомагати ВПО в подоланні щоденних труднощів, але й сприятиме ефективному пошуку повноцінної роботи, що може стати стійким джерелом доходу, а також сприятиме їх самозайнятості та обмежить потребу у зовнішній допомозі.

Таким чином, реалізація всіх існуючих форм соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами є складним процесом активізації адаптаційного механізму, виникнення якого в довгостроковій перспективі є принциповою специфікою, яка виходить з прозорості та відкритості приймаючих громад. Ефективним рішенням для довгострокової адаптації є узагальнення поглядів, поєднання класичних та неklasичних форм соціальної роботи та впровадження інноваційних практик з оцінюванням ключових потреб клієнтів та в подальшому формуванні реалістичних уявлень та механізмів про те, чи можуть виявлені потреби бути задоволені командною роботою з представниками

різних державних і недержавних структур, до опори на громадянське суспільство і на самого клієнта.

Література:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII : станом на 3 серпня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

2. Україна пододала кризовий поріг за кількістю ВПО. URL: <https://www.unian.ua/society/vereshchuk-utochnila-skilki-vpo-zareyestrovano-v-ukrajini-v-berezni-12167304.html>

3. Мельник І.П. Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. Вип. 23. 2017. С. 176–182.

4. Горемикіна Ю.В. Інноваційні практики соціальної роботи з вразливими групами населення в Україні. *Demography and social economy*. 2021. № 45(3). С. 91–113.